Teodor Szymanowski

Nowelizacja kodeksu karnego w 2015 r.[1]

The amendment to the Penal Code in 2015

The amendment to the Penal Code in Poland stems from the need to adjust the structure of punishments imposed by courts to observed decline in crimes, mostly focused on reducing custodial sentences. Non-custodial penalties such as fine, penalty of restriction of liberty and punitive instruments with broad electronic surveillance are more often used. At the same time, new safeguards measures are implemented such as therapies, addiction treatment and electronic monitoring used for the most dangerous criminals like sex and violence.

Nowelizacja kodeksu karnego w Polsce wynika z konieczności dostosowania struktury orzekanych kar przez sądy, m.in. do stwierdzonego spadku przestępczości, tj. przede wszystkim ograniczenia liczby orzekanych kar pozbawienia wolności. Poszerza się zwłaszcza możliwość stosowania kar nieizolacyjnych tj. grzywny, kary ograniczenia wolności oraz środków karnych z szerokim orzekaniem dozoru elektronicznego. Jednocześnie wprowadza się obok tradycyjnych, nowe środki zabezpieczające, takie jak terapie i terapię uzależnień oraz dozór elektroniczny po wykonaniu kary wobec bardziej niebezpiecznych kategorii sprawców przestępstw, jak np. seksualnych i z użyciem przemocy.

Key words: punishments, punitive instruments, compensatory instruments, safeguard measures, perpetrators of crimes particularly harmful, criminal judgments.

[1] Niniejszy artykuł stanowi przegląd najważniejszych nowych unormowań, przede wszystkim tych, które mają szczególne znaczenie dla realizacji nowej strategii polityki karnej. Nie stanowi więc kompletnego omówienia zmian przepisów prawa karnego, co będzie z pewnością dokonane w komentarzach. Jednocześnie autor zamieszcza szereg uwag krytycznych, na zasadzie dyskusji, w nadziei, że niektóre z dostrzeżonych uchybień czy niedostatków będzie można usunąć w drodze aktów wykonawczych. Niektóre z nich wymagać będą, być może, interwencji ustawodawcy.

Słowa kluczowe: kary, środki karne, środki kompensacyjne, środki zabezpieczające, sprawcy przestępstw szczególnie szkodliwych, orzeczenia sądów karnych.

Uwagi wstępne

Przystępując do omówienia najważniejszych zagadnień w związku z wejściem w życie 1 lipca 2015 r. nowelizacji kk trzeba zacząć od przypomnienia, że stanowi ona nie jedyny, ale najważniejszy akt prawny, służący reformie prawa karnego. Do zasadniczych ustaw tworzących system prawa karnego trzeba jeszcze zaliczyć *Kodeks postępowania karnego*, *Kodeks karny wykonawczy*, *Kodeks skarbowy*, *Kodeks wykroczeń* i wiele innych przepisów karnych zawartych w innych ustawach.

Podstawowa rola kodeksu karnego polega na tym, że określa się w nim zakres czynów uznanych za przestępcze, następnie rodzaj i intensywność reakcji na te czyny (kary, środki karne, środki zabezpieczające, kompensacyjne oraz inne przewidziane za ich popełnienie), jak też zasady odpowiedzialności karnej. Dlatego trzeba uznać, że podstawy i kształt polityki karnej w Polsce, są określone w kk.

Reformy prawa karnego zaczęły się w Polsce zaraz po upadku systemu komunistycznego. Były to zmiany uchylające najbardziej godzące w praworządność przepisy prawa karnego, jak np. ustawa z 23 lutego 1990 r. o zmianie kk i niektórych innych ustaw, m.in. niepozwalającej na umieszczanie skazanych recydywistów po wykonaniu kary w ośrodku przystosowania społecznego, w istocie nieróżniącego się od zakładu karnego. Jeszcze wcześniej zintensyfikowano prace nad reformą całego prawa karnego, tj. materialnego, procesowego, wykonawczego oraz szeregu innych aktów prawnych. Wymienione trzy podstawowe kodeksy z zakresu prawa karnego zostały uchwalone 6 czerwca 1997 r. i weszły w życie 1 września 1998 r. Obowiązujące odtąd prawo karne przyjęło jako swoją podstawę zasadę praworządności, wynikającą z demokratycznego charakteru państwa prawnego oraz odcięło się od wszelkich rozwiązań właściwych ustrojom totalitarnym[2].

[2] Szczegółowe informacje o przebiegu prac nad nową kodyfikacją karną, jak i jej aksjologię, można znaleźć w poświęconym tym zagadnieniom zeszycie „Państwo i Prawo" 1998, z. 9-10, oraz w licznych już podręcznikach prawa karnego.

Jednak zmiany prawa karnego trwały nadal, i w okresie ok. 17 lat, jakie minęły od wejścia w życie nowej kodyfikacji karnej III RP, do początku 2015 r. uchwalono 73 nowelizacji kk. Większość z tych zmian była jednak uzasadniona, np. ze względu na konieczność dostosowania kk do przepisów innych ustaw, wynikających z międzynarodowych zobowiązań państwa lub wskutek wyroków Trybunału Konstytucyjnego, z uwagi na konieczność przestrzegania konstytucyjnego porządku prawnego. Przyczyn tych licznych zmian można się też doszukiwać w głębokich przemianach ustrojowych Polski, spowodowanych dokonującą się transformacją polityczną, gospodarczą i społeczną. Jednak szereg zmian nieuzasadnionych wynikało również z nieudolności legislatorów, jak też populizmu penalnego.

Ostatnia nowelizacja, która weszła w życie 1 lipca br., różni się jednak zasadniczo od poprzednich swą rozległością oraz wprowadzeniem szeregu innowacji w reakcji na popełniane w Polsce przestępstwa.

Zanim przedstawimy i przeanalizujemy najpoważniejsze dokonane zmiany w prawie karnym materialnym, należy zwrócić uwagę na dwie bardzo ważne okoliczności.

Pierwszą okolicznością jest wyraźny spadek przestępczości w ostatnich kilkunastu latach w świetle statystyki kryminalnej, tj. policyjnej prokuratorskiej i sądowej statystyki skazań.

Nie wchodząc w szczegółową analizę dynamiki przestępczości i jej struktury (mowa o tym w innych publikacjach autora) wystarczy podać najaktualniejsze dane, bo dotyczące minionego roku i tego, w którym nastąpił szczyt przestępczości, tj. 2003 r. – według danych statystyki policyjnej, i 2004 r. – według danych sądowej statystyki skazań, a następnie analogiczne dane za ubiegły 2014 r.

Przestępczość w świetle danych policyjnych wyniosła: w 2003 r. – 1 466 643, i w 2014 r. – 915 081. Natomiast liczby prawomocnych skazań stanowiły w latach 2003 r. – 415 933 i w 2014 r. – 293 852. Jednocześnie spadły liczby obrazujące popełnianie najcięższych przestępstw, z których uwzględniono trzy zbrodnie, tj. zabójstwo (art. 148 kk), zgwałcenie (art. 197 § 3 i § 4 kk) oraz rozboju (art. 280 § 2 kk). W tym przypadku uwzględniono tylko dane sądowej statystyki skazań, ponieważ jedynie sąd może uznać popełnienie przestępstwo za zbrodnię.

Tak więc za wymienione trzy zbrodnie sądy skazały w 2003 r. 2004 sprawców, a w 2014 r. 1045 sprawców. Szczegółowa analiza stanu przestępczości wraz z próbą wyjaśnienia zachodzących zmian znajduje się

we wcześniejszych publikacjach autora[3], a co do okresu współczesnego, będzie ona przedmiotem kolejnego studium.

Drugą okolicznością, którą trzeba brać pod uwagę rozpatrując sprawy stosowanej polityki karnej w Polsce, jest to, że przedsiębiorczość jest wyraźnie niższa w porównaniu do większości krajów europejskich, zwłaszcza gdy chodzi o czyny najgroźniejsze[4]. Należy dodać, że co do czynów najpoważniejszych (kwalifikowane w Polsce jako zbrodnia), to dane międzynarodowych statystyk policyjnych można uznać za miarodajne jako ujawniane i ścigane ze szczególną efektywnością. Z dokonanych porównawczych analiz wynika też, że w reakcji na popełnione przestępstwa w Polsce, inaczej niż w krajach Europy zachodniej i północnej, dominowała kara pozbawienia wolności z warunkowym zawieszeniem wykonania (ponad 60%). Znacznie też większą rolę niż w wymienionych krajach odgrywało stosowanie kary pozbawienia wolności bezwzględnie wykonywanej. Natomiast znacznie mniejszą rolę w polityce karnej minionych lat odgrywało stosowanie grzywny[5].

Nieprzypadkowo przytoczono powyższe dane wskazujące na nieprawidłową i archaiczną strukturę wymierzanych kar w Polsce wobec sprawców przestępstw, ponieważ znalazły się one również w uzasadnieniu do rządowego projektu nowelizacji prawa karnego i stanowią jedne z ważnych uzasadnień proponowanych zmian[6].

Jednocześnie też w wymienionym uzasadnieniu wskazano na zasadnicze kierunki nowej strategii w polityce karnej. Wśród nich można wyróżnić:

- ograniczenia w stosowaniu kary pozbawienia wolności z warunkowym zawieszeniem jej wykonywania,
- ograniczenie stosowania bezwzględnej kary pozbawienia wolności,
- szersze stosowanie kar wolnościowych, tj. ograniczenia wolności i grzywny,
- zwrócenie większej uwagi na znaczenie środków kompensacyjnych,
- rozszerzenie i przypisanie nowej roli środkom zabezpieczającym w polityce karnej,
- możliwość szerszego posługiwania się dozorem elektronicznym przy wykonywaniu kar, środków karnych i zabezpieczających.

[3] Przede wszystkim należy tu wymienić pracę: T. Szymanowski, *Przestępczość i polityka karna w Polsce*, Warszawa 2012, s. 31-78.
[4] Ibidem, s. 78-85.
[5] T. Szymanowski, op. cit., s. 173 i nast.
[6] Uzasadnienie do rządowego projektu nowelizacji prawa karnego z 8 maja 2014 r., s. 1 i nast.

Oprócz powyższych zmian, które wnosi ustawa z 20 lutego 2015 r., trzeba również wspomnieć o zmianach bardzo ważnych z punktu widzenia polityki karnej, jakie zostały dokonane w kpk co do postępowania karnego, najpierw ustawą z 27 września 2013 r. w art. 335 (już obowiązującym), a następnie zmianą dokonaną w tym samym artykule ustawą z 20 lutego 2015 r. To unormowanie, umożliwiające w trybie konsensualnym. wydanie orzeczenia w postępowaniu karnym, może przyczynić się nie tylko do sprawniejszego procedowania w sprawach karnych, ale również do stosowania kar mniej surowych, ale o większej efektywności prewencyjnej. Kierunek i motywacje dokonanych zmian, z pewnymi wyjątkami, wypada uznać za słuszne.

Pewne zaostrzenie represji karnej przewidziane w art. 38 § 2 i w art. 86 § 1 kk przewidujące zaostrzenie represji karnej w przypadku orzeczenia kary łącznej jest do przyjęcia, ponieważ dotyczyć będzie wyłącznie ciężkich przestępstw i przypadku nadzwyczajnego obostrzenia kary (art. 38 kk) lub obniżenia górnej granicy najsurowszych kar.

Zasadnicze kierunki zmian w nowej strategii polityki karnej można uznać za słuszne, z kilkoma wyjątkami, dotyczącymi:

- zbyt szerokich możliwości stosowania dozoru elektronicznego,
- wprowadzenia do izolacyjnych środków zabezpieczających zamknięcia w zakładzie psychiatrycznym pewnych kategorii skazanych, już po wykonaniu kary pozbawienia wolności,
- ograniczenia możliwości zawieszenia kary pozbawienia wolności orzeczonej na czas do jednego roku, a nie do dwóch lat, jak to przewidywało prawo karne w Polsce przez przeszło 80 lat.

Do krytycznej oceny powyższych rozwiązań powróci się w toku dalszej analizy zmian prawa, kolejno według systematyki kk.

Rozdziały I-III kk – zmiany

W trzech pierwszych rozdziałach kk wprowadzono kilka zmian, a mianowicie:

1. Pierwsza z nich dotyczy art. 4 § 2 kk i określa, że jeśli za przestępstwo objęte wyrokiem w świetle nowej ustawy nie można orzec kary w wysokości kary orzeczonej, to karę tę obniża się do wysokości najsurowszej możliwej do orzeczenia na podstawie nowej ustawy. Jest to odmienne sformułowanie zasady w sytuacji, gdy nastąpiła ustawowa zmiana

regulacji karnej w czasie między popełnieniem przestępstwa a wymierzaną karą.

2. Zmiana w art 7 § 3 kk polega na tym, że w określeniu występku wprowadzono dolną granicę grzywny, nie tylko określaną liczbą stawek dziennych (30 jak dotąd), ale również wyrażoną kwotowo – powyżej 5000 zł i dolną granicę kary ograniczenia wolności, tj. przekroczenie miesiąca jej trwania, podobnie jak i w przypadku kary pozbawienia wolności (bez zmian). Doprecyzowanie tych przepisów było zapewne uzasadnione tym, że wymienione dolne granice sankcji oddzielają je od kar przewidzianych w kodeksie wykroczeń.

3. Następnie uchylono w art. 25 kk § 4 i § 5, dotyczące osób działających w obronie koniecznej, chroniąc bezpieczeństwo lub porządek publiczny i zapewniając im korzystanie z ochrony prawnej przewidzianej dla funkcjonariuszy publicznych. Jednocześnie powyższe unormowania zostały wprowadzone do części szczególnej kk w nowym artykule 231b kk.

4. Kolejna nieznaczna zmiana została wprowadzona do art. 28 § 1 kk, określająca błąd co do znamion umyślnego czynu zabronionego, zastępując te dwa wyrazy terminem „przestępstwa".

Zasadnicze i najważniejsze zmiany zostały jednak wprowadzone w prawie karnym w zakresie reakcji prawno-karnej na fakt popełnienia przestępstwa, tj. kar, środków karnych, zabezpieczających, kompensacyjnych i przepadku, oraz zasad ich wymierzania, które tu kolejno omówiono, a po nich, pozostałe zmiany.

Rozdział IV kk – zmiany dotyczące kar

Przed omówieniem tych zmian należy przypomnieć, że krytyka polityki karnej zawarta w uzasadnieniu jest w większości formułowanych stwierdzeń zasadniczo słuszna. Dotyczy to nadmiernego posługiwania się w orzecznictwie sądowym karą pozbawienia wolności (kary przesadnie surowe, zbyt często stosowane i orzekanie kar zastępczych), jak też zbyt szerokim zastosowaniem kar pozbawienia wolności z warunkowym zawieszeniem, zwłaszcza bez dozoru, a szczególnie wielokrotne zawieszanie kar pozbawienia wolności tym samym skazanym. Jednocześnie muszę wytknąć autorom uzasadnienia pewne błędy, które się w nim znalazły. Pierwszy to przesadna opinia o całkowitej niewydolności systemu

probacji. Trudno przyjąć takie stwierdzenie skoro, w świetle wyników badań autora, recydywa po wykonaniu kary wyniosła w przypadku kary:

- pozbawienia wolności – 59%,
- zawieszonej warunkowo kary pozbawienia wolności z dozorem – 33,9%,
- grzywny – 28%,
- zawieszonej warunkowo kary pozbawienia wolności bez dozoru – 22%[7].

Nie udało się, niestety, przeprowadzić takiego badania względem skazanych na karę ograniczenia wolności, z powodu trudności dotarcia do dokumentacji. Należy też podkreślić, że w świetle danych statystyki sądowej, sądy zgodnie z art. 71 § 1 kk orzekając karę pozbawienia wolności z warunkowym zawieszeniem wykonania, obok tej kary orzekły również grzywnę w ok. 60% przypadków. W tych przypadkach nie można więc mówić o karach symbolicznych, bez żadnego znaczenia. Nieścisłe jest też stwierdzenie, że prawie połowa odbywających karę to skazani, którym zawieszono karę, a następnie sądy zarządziły jej wykonywanie na podstawie art. 75 kk.

W świetle danych sądowej statystyki za 2012 r. spośród orzeczeń i zarządzeń skutkujących pozbawieniem wolności, łącznie wynoszących 140 074 wyroki skazujące stanowiły 31,4%, zarządzenie wykonania kary warunkowo zawieszonej – 38,9%, odwołanie warunkowego zawieszenia – 5,9%, orzeczenia zastępczych kar pozbawienia wolności – 22,8% i kary aresztu – 1%[8]. Dane te przytoczono, ponieważ będą użyteczne także w dalszych rozważaniach. Proponowane zmiany w rozdziale IV kk nie są liczne, ale mogą odgrywać bardzo dużą rolę w nowej strategii polityki karnej, i należy tu wymienić zwłaszcza następujące rozwiązania:

1. Do najważniejszych unormowań należy nowy art. 37a kk, który przewiduje, jako alternatywę dla kary pozbawienia wolności nieprzekraczającej jako zagrożenia 8 lat, możliwość orzeczenia grzywny albo kary ograniczenia wolności. Teoretycznie przepisem tym można by objąć ogromną większość popełnionych przestępstw, ale ponieważ nie ma szczegółowych dyrektyw do orzekania na podstawie wymienionego artykułu, będą więc miały zastosowanie zasady i dyrektywy przewidziane w rozdziale VI kk. Nie ma żadnej pewności, czy i w jakiej mierze sądy

[7] Por. dane w publikacji T. Szymanowskiego, op. cit., s. 326-328.

[8] T. Szymanowski, *Skazania na bezwzględne kary pozbawienia wolności*, „Państwo i Prawo" 2014 , z. 2-4, s. 88.

będą stosowały alternatywne sankcje do kary pozbawienia wolności. Trzeba zaznaczyć, że na podstawie powyższego przepisu i w związku z art. 34 § 1a będzie też miało zastosowanie dozoru elektronicznego.

2. Następną bardzo poważną, nowatorską zmianą (być może kontrowersyjną) jest postanowienie art. 37b kk, stanowiące że wobec skazanych za występki zagrażające karą pozbawienia wolności sąd może orzec jednocześnie karę pozbawienia wolności nie przekraczającą 3 miesięcy, a w przypadku zagrożenia taką samą karą – co najmniej 10 lat – 6 miesięcy oraz karę ograniczenia wolności do lat 2. W pierwszej kolejności wykonuje się karę pozbawienia wolności, chyba że ustawa stanowi inaczej. W tym przypadku, jak i we wcześniej omówionym, podstaw orzekania należy szukać w zasadach i dyrektywach przewidzianych w rozdziale VI kk.

Warto też dodać, że po raz pierwszy w polskim prawie karnym pojawiła się kara mieszana (lub też łączona), znana w niektórych krajach (np. we Francji). Wątpliwości budzi w przypadku tej nowej kary łączonej brak postanowienia, że kara pozbawienia wolności powinna być odbywana w izolacji i brak określenia systemu jej wykonywania, ponieważ w przeciwnym wypadku skazanych narazi się na demoralizację, której możliwość jest nieodłączną właściwością pobytu w więzieniu.

3. Kolejne zmiany dotyczą kary ograniczenia wolności przewidziane w art. 34 i 35 § 3 kk i polegają one na:

– wydłużeniu czasu odbywania tej kary – do 2 lat (art. 34 § 1), następnie;
– wprowadzeniu nowych obowiązków w czasie wykonywania tej kary, tj. pozostawania w miejscu stałego pobytu lub w innym wyznaczonym miejscu z zastosowaniem dozoru elektronicznego (art. 34 § 1a pkt 2 kk) oraz na obowiązkach przewidzianych w art. 72 § 1 pkt 4-7a kk, tj. wykonywania pracy, nauki, powstrzymywania się od nadużywania alkoholu lub używania środków odurzających, poddania się terapii, uczestnictwa w oddziaływaniach korekcyjno-edukacyjnych czy też powstrzymywania się od przebywania w określonych środowiskach lub miejscach oraz obowiązkach powstrzymywania się od kontaktów z pokrzywdzonym lub innymi osobami lub zbliżania się do tych osób;
– w omówionym art. 34 kk dodano też nowy § 3, na mocy którego sąd może orzec obok wymierzonej kary pozbawienia wolności również świadczenia pieniężne (art. 39 pkt 7), a także obowiązek przeproszenia pokrzywdzonego i wykonywania obowiązku alimentacyjnego (art. 72 § 1 pkt 2 i 3 kk).

Z tych nowych unormowań dotyczących kary ograniczenia wolności wynika nie tylko to, że ustawodawca stara się o znacznie szersze jej stosowanie, ale również nasycenia jej treściami właściwymi środkom probacyjnym. Znaczącą przeszkodą w tych dążeniach może być brak odpowiedniego zapotrzebowania na pracę społecznie użyteczną, jak też brak odpowiedniej liczby zawodowych kuratorów do jej wykonywania oraz koszty związane z realizacją dozoru elektronicznego. Co do pierwszej przeszkody, to w jej pokonaniu może dopomóc nowy przepis art. 56 § 4 kkw, na mocy którego będzie możliwe wykonywanie pracy na cele społeczne również na rzecz podmiotów, którym powierzono wykonywanie zadań własnych gminy (np. placówki świadczące pomoc społeczną, oświatowe).

4. Ostatnie zmiany w tym rozdziale w art. 38 kk dotyczą obniżenia lub nadzwyczajnego obostrzenia górnej granicy kary, ich nowego określenia w stosunku do kary pozbawienia wolności oraz pewne zmiany redakcyjne.

Rozdział V kk – zmiany dotyczące środków karnych

W rozdziale V kk wprowadzono również szereg istotnych zmian.

1. Zacząć trzeba od wskazania na uchylenie w art. 39 kk pkt 4-6, tj. dotyczących przepadku, obowiązku naprawienia szkody lub zadośćuczynienia za doznaną krzywdę pokrzywdzonego i nawiązkę. Te trzy środki zostały unormowane w kolejnym, na nowo dodanym do kk rozdziale Va, co wydaje się trafną zmianą. Inne środki pozostały, choć wprowadzono w nich szereg ważnych zmian.

2. W art. 39 pkt 2b, poza już wymienionymi uchylonymi pkt. 4-6, wprowadzono dla wszystkich ograniczeń jedno określenie, tj. „zakaz". Następnie w pkt. 2e tego samego artykułu dodano po wyrazie „nakaz" słowo „okresowego opuszczenia lokalu zajmowanego" wspólnie z pokrzywdzonym. Zmiana ta, choć wydaje się drobną, jest ważna, ponieważ mieszkanie, które musi opuścić sprawca niekiedy może stanowić jego własność, która jest konstytucyjnie chroniona i bezterminowe jej pozbawienie byłoby chyba naruszeniem ustawy zasadniczej.

Zmiany w dalszych przepisach tego rozdziału, oprócz redakcyjnych, dotyczą przede wszystkim sposobów ich wykonywania oraz okresów na jakie orzeczono poszczególne środki karne.

3. W art. 41 § 1a i 1b zmieniono określenie czasu zakazu: zamiast „na zawsze" na „dożywotnio" oraz dodano jako przesłankę zastosowania tego zakazu popełnienie „przestępstwa p-ko życiu i zdrowiu na szkodę małoletniego".

4. W art. 41a w § 1 wprowadzono słusznie zmiany terminologii wcześniej już wzmiankowane na „zakaz" zamiast „obowiązek", ale przede wszystkim wprowadzono możliwość kontrolowania zakazu zbliżania się do określonych osób w systemie dozoru elektronicznego. W § 3 w miejsce określenia orzeczenia zakazu „na zawsze" wprowadzono termin „dożywotnio".

Następnie w dodanym § 3a w art. 41a kk postanowiono, w razie orzeczenia nakazu okresowego opuszczenia lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym za przestępstwo p-ko wolności seksualnej i obyczajowości i przestępstwa p-ko rodzinie i opiece, sąd na ten sam okres orzeka zakaz zbliżania się do pokrzywdzonego.

W kolejnym, dodanym § 5 art. 41a kk dodano, że orzekając nakaz okresowego opuszczenia lokalu, sąd określa termin jego wykonania.

5. Zasadniczą zmianą w § 3 art. 41b kk jest przewidziana możliwość kontrolowania obowiązku przebywania skazanego w wyznaczonym miejscu w związku z trwaniem niektórych imprez masowych, z zastosowaniem systemu dozoru elektronicznego, a nie jak dotąd było w przepisach o wykonaniu kary pozbawienia wolności, w systemie dozoru elektronicznego.

6. Nowe brzmienie nadano art. 43 w § 1 i § 2 kk oraz dodano trzy nowe paragrafy. I tak:

– w § 1 określono, że pozbawienie praw publicznych, zakaz opuszczenia lokalu i zakaz zajmowania określonego stanowiska, wykonywania określonego zawodu, lub prowadzenia określonej działalności gospodarczej orzeka się w latach od roku do lat 10; następnie zmieniono zakazy w art. 39 w pkt. 2-2b i 3 (tj. zakazy w/w oraz zakaz przebywania w określonych środowiskach lub miejscach, kontaktowania się z określonymi osobami, zbliżania się do określonych osób lub opuszczania określonego miejsca pobytu bez zgody sądu i zakaz prowadzenia pojazdów) orzeka się w latach od roku do 15 lat. Ostatni zakaz w tym artykule, tj. zakaz wstępu na imprezę masową (pkt. 2c art. 39 kk) orzeka się na czas od 2 do 6 lat,

– w § 2 art. 43 kk wykreślono postanowienie stanowiące, że okres pozbawienia praw publicznych oraz zakazy i nakaz nie biegnie w czasie odbywania kary, co wynika z innych przepisów,

– następnie w art. 43 kk dodano dwa nowe paragrafy 2a i 2b, w § 2a znalazło się wyżej wymienione postanowienie (dot. wstrzymania biegu)

dotyczące orzeczonych zakazów, w § 2b jest to samo postanowienie, ale odnoszące się do pozbawienia praw publicznych.

7. Po art. 43 kk dodano trzy nowe artykuły: art. 43a, 43b i 43c.

– w art. 43a kk określono sytuacje, w których sąd może lub orzeka świadczenie pieniężne, i tak w § 1 przewiduje się możliwość orzeczenia świadczenia pieniężnego do 60 tys. zł na rzecz Funduszu Pomocy Pokrzywdzonym oraz Pomocy Postpenitencjarnej odstępując od wymierzania kary lub w wypadkach określonych w ustawie, a w § 2 – stanowi się, że sąd orzeka świadczenie wyżej wymienione na ten sam cel w razie skazania za czyn z art. 178a § 1, art. 179 lub art. 180 kk w wysokości co najmniej 5 tys. zł, a w razie skazania z art. 178a § 4 co najmniej 10 tys. złotych i dotyczy to przestępstw drogowych,

– w art. 43b kk znalazł się dawny przepis art. 50 kk, określający podanie przez sąd wyroku do publicznej wiadomości,

– w art. 43c kk zawarto dawny przepis art. 51 kk, mówiący o możliwości zawiadomienia przez sąd właściwego sądu rodzinnego w razie popełnienia przestępstwa na szkodę małoletniego lub we współdziałaniu z nim.

Z wyjątkiem więc usunięcia z katalogu środków karnych trzech z nich, o których była mowa na początku omówienia rozdziału V, pozostały one zasadniczo niezmienione, jeśli nie liczyć niektórych szczegółowych korekt, zmian redakcyjnych i doprecyzowania poszczególnych przepisów.

Zmianą bardzo ważną w wykonywaniu środków karnych, polegających na niektórych zakazach jest jednak możliwość przeprowadzenia kontroli za pomocą systemu dozoru elektronicznego.

Nowy rozdział Va kk – przepadek i środki kompensacyjne

W rozdziale V unormowano trzy środki, przed nowelizacją zaliczane do środków karnych, tj.:

- przepadek,
- obowiązek naprawienia szkody lub zadośćuczynienia za doznaną krzywdę w wyniku popełnienia przestępstwa oraz
- nawiązkę.

Co do przepadku przedmiotów, to w art. 44 kk uchylono przepis § 8 stanowiący o przechodzeniu na rzecz Skarbu Państwa przedmiotów pochodzących z przestępstwa z chwilą uprawomocnienia się wyroku. Natomiast nadano nowe brzmienie art. 45 § 3 kk i zrezygnowano

z domniemania, że mienie stanowiące korzyść z popełnionego przestępstwa, i zostało następnie przeniesione na inną osobę lub jednostkę organizacyjną, należy do sprawcy czynu, chyba że można było przypuszczać, że mienie to pochodziło z czynu zabronionego. Następnie uchylono przepis art. 45 § 4 i § 6 kk jako należące do materii regulowanej w kpk. w rozdz. 32. Po art. 45 kk w nowym art. 45a kk określono, że sąd może orzec przepadek, jeśli społeczna szkodliwość czynu jest znikoma, również w razie warunkowego umorzenia postępowania albo popełnienia czynu w stanie niepoczytalności lub okoliczności wyłączającej skazanie sprawcy czynu zabronionego (np. nieletni).

Art. 46 § 1 o obowiązku naprawienia lub zadośćuczynienia za doznaną krzywdę szkody nieznacznie zmieniono usuwając niemożność stosowania przepisów prawa cywilnego o przedawnieniu roszczenia, nie dotyczy ta możliwość zasądzenia rent, następnie dodano bardzo ważny nowy § 2 do tego artykułu, stanowiący o możliwości orzeczenia przez sąd nawiązki do wysokości 200 tys. zł na rzecz pokrzywdzonego, o ile orzeczenie obowiązku wyżej wymienionego byłoby znacznie utrudnione, i co bardzo ważne – w razie śmierci pokrzywdzonego w wyniku czynu sprawcy nawiązkę można orzec na rzecz osoby lub osób najbliższych zmarłego, którego sytuacja życiowa uległa pogorszeniu.

W kolejnym § 3 tego artykułu postanowiono, że orzeczenie o wcześniej wymienianym odszkodowaniu lub zadośćuczynieniu nie przeszkadza w dochodzeniu niezaspokojonego roszczenia w drodze postępowania cywilnego.

Ostatni 48 art. kk tego rozdziału stanowi, że nawiązkę orzeka się w wysokości do 100 tys. zł, chyba że ustawa stanowi inaczej.

Art. 49-52 kk zostały uchylone z uwagi na wcześniejsze unormowania.

Eksponowanie przepadku oraz środków kompensacyjnych w nowelizacji prawa karnego należy uznać za bardzo trafne zmiany. Odpowiada ona zasadzie celowości prawa karnego oraz jest zbieżna z nowoczesną koncepcją tego prawa służącego idei sprawiedliwości naprawczej.

Rozdział VI kk – zmiany dotyczące zasad wymiaru kary i środków karnych

1. Zmiany w przepisach rozdziału VI kk porządkują przepisy w nim zawarte, dostosowując je do innych nowych postanowień, również pod

względem terminologicznym. Jednocześnie wprowadzają kilka nowych dyrektyw mających służyć podstawowej idei nowelizacji, jaką jest osiągnięcie zmian w strukturze orzekanych kar i środków, włącznie z ograniczeniem stosowania kary pozbawienia wolności.

Co do tytułu tego rozdziału, uważam że właściwiej byłoby, adekwatnie do jego treści, uzupełnić go, tj. wymienić w nim również środki zabezpieczające, kompensacyjne i przepadku. Wtedy art. 56 kk byłby zbędny. Z innych przepisów wynika na czym ma polegać obowiązek naprawienia szkody wyrządzonej przestępstwem albo zadośćuczynienie za doznaną krzywdę (art. 46 kk w nowym brzmieniu).

2. W art. 58 kk wprowadzono kilka zmian:
   – w § 1 mowa jest o karze pozbawienia wolności nieprzekraczającej 5 lat w ogóle rezygnując z dookreślenia, że chodzi o karę bez warunkowego zawieszenia, którą sąd orzeka tylko wtedy, gdy inna kara lub środek karny nie może spełnić celów kary,
   – w § 2 tego art. zupełnie niesłusznie zrezygnowano ze szczegółowej dyrektywy nieorzekania grzywny. Można było ją inaczej określić, bez negatywnych kryteriów, ale trudno przyjąć, że sądy wymierzając grzywnę, którą należy jak najszerzej preferować, mogłyby nie uwzględniać okoliczności (możliwości) sprawcy w należytym spłacaniu orzeczonej grzywny,
   – redakcyjnie zmienione unormowanie § 2a, mówiące o nieorzekaniu kary ograniczenia wolności polegającej na wykonywaniu pracy, nie budzi zastrzeżeń, jak również uchylenie § 3 i 4 wobec przyjęcia nowego rozwiązania w następnym artykule.
3. W art. 59 kk, jeśli przestępstwo jest zagrożone karą nieprzekraczającą 3 lat, rozszerzono możliwość reakcji prawno-karnej na wymienione w nim lżejsze przestępstwa rezygnując z § 2. Można jednak było zrezygnować z wyrazów „sąd może odstąpić" wymieniając je na „sąd odstępuje", ponieważ praktyka orzecznicza wskazuje, że sądy bardzo często nie korzystają z racjonalnych możliwości przewidywanych w prawie karnym (np. mediacja, samoistne stosowanie środków karnych itp.).
4. W art. 60 kk, regulującym przesłanki nadzwyczajnego złagodzenia kary, wprowadzono kilka następujących zmian:
   – w § 5 uchylono stosowanie art. 69 § 1 kk i w znowelizowanym ujęciu, przewidziano zawieszanie kary pozbawienia wolności do jednego roku, a następnie przewiduje się stosowanie odpowiednio zamienione przepisy art. 71-76 kk (o czym mowa w VII rozdziale kk),

– w § 7 zmiana polega na tym, że odstępując od wymierzenia kary sąd orzeka środki karne i zakaz zajmowania określonego stanowiska, wykonywania zawodu lub prowadzenia działalności gospodarczej oraz prowadzenia pojazdu, a także świadczenia pieniężne lub nawiązkę i środek kompensacyjny lub przepadek (wcześniej omówione),
– w dodanym § 8 wyłączono stosowanie nadzwyczajnego złagodzenia kar do czynów zagrożonych karą pozbawienia wolności powyżej 5 lat, do których ma zastosowanie art. 37a (zamiast tej kary możliwość orzeczenia grzywny lub kary ograniczenia wolności), ale dotyczy to czynów zagrożonych karą pozbawienia wolności do lat 8.

5. Po omówionym art. 60 kk dodano nowy art. 60a kk, który może odegrać bardzo ważną rolę w nowej strategii polityki karnej. Przepis ten przewiduje, że w przypadku wniosku złożonego w postępowaniu karnym, o którym mowa w art. 335 kpk (w skrócie: wystąpienie do sądu z wnioskiem prokuratora o wydanie wyroku i orzeczenia uzgodnionego z oskarżonym), art. 338a kpk (możliwość złożenia wniosku oskarżonego przed rozprawą o wymierzenie mu określonej kary lub środka karnego bez rozprawy) lub art. 387 kpk (w skrócie: możliwość złożenia przez oskarżonego o występek na rozprawie głównej wniosku o wydanie wyroku i wymierzenie kary lub środka karnego) sąd może zastosować nadzwyczajne złagodzenie kary również w innych przypadkach niż przewidzianych w niezmienionych przepisach art. 60 § 1-4 kk. Ponadto jeśli występek jest zagrożony karą nieprzekraczającą 5 lat, sąd może odstąpić od wymierzania kary i orzec tylko środek karny, przepadek lub środek kompensacyjny. Te postanowienia stanowią zamierzone następstwo wpływu wprowadzenia w kpk na szerszą skalę trybu konsensualnego w postępowaniu karnym.

6. W art. 61 § 2 kk zmiana polega na doprecyzowaniu przepisu przez dodanie, że możliwe jest też odstąpienie od wymierzenia środka karnego, nawiązki na rzecz Skarbu Państwa oraz przepadku.

7. W art. 63 § 1-5 szczegółowo unormowano zaliczanie na poczet orzeczonej kary i środków karnych (i przeliczniki) określanych w art. 32 pkt 2-3 kk rzeczywistego ich wykonywania do wydania orzeczenia przez sąd.

Rozdział VIII kk – zmiany dotyczące środków związanych z poddaniem sprawcy próbie

W tym rozdziale wprowadzono liczne zmiany o rozmaitym znaczeniu, w większości uzasadnione, ale niektóre z nich budzą wątpliwości, a mianowicie:

1. W art. 67 § 1 wprowadzono zmianę polegającą na wydłużeniu okresu próby z 2 do 3 lat. Jest to, moim zdaniem błąd, ponieważ kategoria czynów objętych możliwością warunkowego umorzenia postępowania jest odmienna od przestępstw, za które karę można zawiesić warunkowo, a okres próby wynosi: od roku również do 3 lat. Stanowi to niespójność prawa karnego. Natomiast słusznie dodano w tym paragrafie obowiązek zadośćuczynienia za doznaną krzywdę przez pokrzywdzonego, jak również uczestnictwa w oddziaływaniach korekcyjno-edukacyjnych.

W art. 68 § 2 kk dostosowano stosowane terminy do nowych określeń przyjętych we wcześniejszych unormowaniach.

2. Zaskoczenie, a w pewnym stopniu sprzeciw, może budzić nowe unormowanie art. 69 § 1 kk. O ile można zaakceptować rezygnację z możliwości zawieszenia kary ograniczenia wolności lub grzywny, o tyle niezrozumiałe jest ograniczenie możliwości warunkowego zawieszenia kary pozbawienia wolności tylko do roku. Przy czym nie chodzi tu o to, że dotychczasowe unormowanie (zawieszenie tej kary orzeczonej na okres do 2 lat) obowiązywało ponad 80 lat, ale o niezrozumienie roli dobrze wykonywanej probacji poprzez oddziaływanie kuratora sądowego na skazanego i następnie zrezygnowania z tej możliwości. Najlepiej wykonywana kontrola w systemie dozoru elektronicznego nie zastąpi wpływu kuratora na osobę pokrzywdzonego. W 2014 r. kara pozbawienia wolności z warunkowym zawieszeniem, orzeczona na czas powyżej 1 roku do 2 lat, dotyczyła 25 tys. skazanych. Rezygnację z bezpośredniego oddziaływania na osobowość skazanych należy uznać za błąd ustawodawcy. Automatyczna rejestracja poruszania się skazanego nie zastąpi przecież oddziaływania na sprawcę czynu m.in. przez oddziaływanie czy okazywanie mu pomocy.

Zastrzeżenia wywołuje też unormowanie § 4, na mocy którego możliwe będzie ograniczenie orzekania kary z warunkowym zawieszeniem wykonania kary do sytuacji wyjątkowych w przypadku również bezskutkowego popełnienia szeregu przestępstw drogowych. Jest to sprzeczne z podstawową ideą uchwalonej nowelizacji, tj. minimalizowania znaczenia kary pozbawienia wolności.

3. Zmiana w art. 70 kk, która dotyczy czasu trwania okresów próby od roku do 3 lat jako reguła ogólna i od 2 do 5 lat wobec młodocianego sprawcy lub stosującego przemoc wobec współmieszkańca jest zdaniem autora słuszna, z tym jednak, że taki okres próby powinien też dotyczyć recydywistów.

4. W art. 71 kk, orzekając zawieszenie wykonania kary, sąd może orzec grzywnę bez określenia górnej granicy wysokości stawki, przeciwnie niż w dawnym unormowaniu.

5. W art. 72 § 1 kk, określającym obowiązki w czasie trwania próby, wprowadzono następujące zmiany dodatkowo zobowiązujące skazanego, a w przypadku środka karnego możliwości zobowiązania do:

– w pkt. 6 poddania się terapii uzależnień,
– w pkt. 6a poddania się terapii, szczególnie psychoterapii lub psychoedukacji,
– w pkt. 6b uczestnictwa w oddziaływaniach korekcyjno-edukacyjnych,
– po pkt. 8 dodano zdanie dotyczące poprzednich przepisów, stanowiące: „przy czym orzeka się przynajmniej jeden z obowiązków",
– w § 1a tego art. 72 postanowiono, że nakładając obowiązek określony w § 1 pkt 7a kk sąd wskazuje minimalną odległość od osób chronionych, którą skazany powinien zachować,
– w § 2 dodano alternatywnie możliwość orzeczenia środka kompensacyjnego.

6. W art. 73 § 2 kk na końcu dodano, że obowiązkowo dozór należy też orzec wobec sprawcy, który popełnił przestępstwo z użyciem przemocy na szkodę współmieszkańca.

7. W art. 74 w § 1 kk dodano, że wyrażenie zgody obowiązuje też w przypadku: orzeczenia poddania się terapii, w szczególności psychoterapii lub psychoedukacji, a po § 2 słusznie dodaje się § 2a stanowiący, że zwolnienie od dozoru może też nastąpić jeżeli jest to niemożliwe, albo znacznie utrudnione z przyczyny niezależnej od skazanego.

8. W art. 75 w § 1 kk na końcu słusznie dodano po karze pozbawienia wolności zdanie: „bez warunkowego zawieszenia jej wykonania", w § 2 tego artykułu dodano nowy 3a stanowiący, że zarządzając wykonanie kary pozbawienia wolności w § 2 i 3 sąd może skrócić orzeczoną karę, nie więcej niż o połowę, uwzględniając przebieg dotychczasowej próby. Na końcu art. 75 słusznie uchylono postanowienie § 5 przewidujące złożenie wniosku o zarządzenie wykonania kary przez kuratora sądowego oraz inne osoby i podmioty sprawujące

dozór; może jednak należałoby to uprawnienie pozostawić również kuratorowi zawodowemu.

9. W omawianym rozdziale dodano nowy bardzo obszerny i ważny art. 75a kk, w którym przewidziano alternatywne środki wobec skazanego, któremu zawieszono wykonanie kary, ale mimo okoliczności uzasadniających zarządzenie wykonania kary pod pewnymi warunkami sąd od tego może odstąpić i „zamiast wykonania kary pozbawienia wolności zamienić ją na karę ograniczenia wolności w formie obowiązku wykonywania nieodpłatnej kontrolowanej pracy na cele społeczne albo na grzywnę", przyjmując odpowiednie przeliczniki,

– w § 2 określono niemożność stosowania wyżej wymienionej zamiany w przypadku zakazu opuszczania lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym oraz zobowiązania do naprawienia szkody albo świadczenia pieniężnego,
– w § 3 zawarto zalecenie wysłuchania skazanego,
– w § 4 zawarto, że zamiana nie zwalnia skazanego od wykonania orzeczonych środków karnych, przepadku, środków kompensacyjnych lub zabezpieczających,
– w § 5 przewidziano uchylenie zamiany i zarządzenie wykonania kary pozbawienia wolności, jeśli skazany uchyla się od wykonania zamienionej kary oraz innych nałożonych na niego obowiązków,
– w § 6 określono przeliczniki dotychczas zamienianej wykonanej kary na karę pozbawienia wolności,
– w § 7 postanowiono, że zamiany kary na podstawie § 1 nie stosuje się, jeśli warunkowo zawieszona kara została orzeczona na podstawię obowiązującego art. 60 § 5 i już wymienianego art. 60a (nadzwyczajne złagodzenie kary).

10. W art. 76 kk dostosowano terminy zatarcia skazania do nowych unormowań dotyczących wykonywania środków probacyjnych lub grzywny, środka karnego, przepadku albo środka kompensacyjnego (w art. 107 § 4 i 4a kk).

11. W przepisie art. 77 § 1 kk stanowiącego o podstawach warunkowego zwolnienia do wymienionych właściwości i okoliczności, dodano, że skazany „po zwolnieniu będzie stosował się do orzeczonego środka karnego lub zabezpieczającego".

12. W art. 83 kk (skrócenie okresu kary ograniczenia wolności) wprowadzono zmiany redakcyjne, wymieniając też środki kompensacyjne i przepadek.

13. W art. 84 § 2 kk dostosowano przepis do wcześniejszych zmian i dodano § 2a, który w przypadku orzeczenia środka karnego dożywotnio upoważnia sąd do uznania go za wykonany, jeśli skazany przestrzegał porządku prawnego, nie zachodzi obawa ponownego przestępstwa podobnego do tego, za które nastąpiło skazanie, a środek karny był wykonywany co najmniej przez 15 lat.

14. Uchylono art. 84a kk (skrócenie czasu środków karnych orzeczonych dożywotnio).

Zmiany dokonane w rozdziale o środkach probacyjnych nie łatwo jest jednoznacznie ocenić. Obok bardzo dobrych rozwiązań, np. takich jak możliwość zamiany kary w przypadku zarządzenia wykonania kary zawieszonej, znalazło się niezrozumiałe skrócenie kary podlegającej ewentualnemu zawieszeniu z dwóch lat do roku.

Rozdział X – zmiany dotyczące środków zabezpieczających

Szczególnie doniosłe, jeśli nie rewolucyjne, zmiany w polskim prawie karnym przynoszą unormowania określające środki zabezpieczające. W tradycyjnym pojmowaniu środków zabezpieczających mamy na myśli zakłady psychiatryczne (lecznicze), stosowanie środków nieleczniczych (zakazy i obowiązki) albo o charakterze administracyjnym (przepadek przedmiotów). W noweli prawa karnego pojawiły się też nowe, jako samoistne, środki zabezpieczające w art. 93a § 1 i 2 kk, takie jak:

- elektroniczna kontrola miejsca pobytu,
- terapia,
- terapia uzależnień,
- pobyt w zakładzie psychiatrycznym,
- nakazy i zakaz wymienione w art. 39 pkt 2-3 kk.

Wprowadzenie tych środków jest wyrazem szerszego niż dotąd pojmowania zabezpieczenia społeczeństwa przed przestępczością, warunkowaną nie tylko właściwościami chorej psychiki sprawców czynów zabronionych, ale również uzależnieniem (od alkoholu, środków odurzających) lub innymi negatywnymi zjawiskami kulturowymi (np. wybujały seksoholizm, niepohamowana agresywność).

Dążenie ustawodawcy do efektywniejszego niż dotąd przeciwdziałania tym negatywnym zjawiskom w społeczeństwie jest uzasadnione, a nawet

pożądane. Uchwalone przez Parlament zmiany prawa karnego w omawianej dziedzinie można uznać za słuszne, z jednym wyjątkiem, który w opisie przepisów rozdziału X należy starannie rozważyć.

W art. 93a kk wymieniono pięć rodzajów środków zabezpieczających (ostatnie z nich, tj. „nakaz" i „zakazy" zostały najpierw określone w art. 39 pkt 2-3 kk). Wyłączono ostatni z dotychczasowych środków zabezpieczających uchylając art. 100 kk, przewidujący możliwość przepadku przedmiotów pochodzących bezpośrednio z przestępstwa lub służących jego popełnieniu.

W art. 93b kk wymieniono podstawowy cel, a następnie zasady orzekania środków zabezpieczających. Są nimi:

– zapobieżenie ponownemu popełnieniu czynu zabronionego jeśli inne środki prawem przewidziane nie są wystarczające. Są to więc środki o charakterze postpenalnym, z wyjątkiem sprawców niepoczytalnych. Umieszczenie w zakładzie psychiatrycznym może nastąpić jedynie celem zapobieżenia popełnieniu przez sprawcę ponownego czynu o znacznej społecznej szkodliwości (art. 93b § 1kk),

– sąd uchyla środek zabezpieczający gdy jego stosowanie nie jest już konieczne (§ 2),

– stosowanie środka zabezpieczającego i sposób jego wykonywania powinien odpowiadać stopniowi społecznej szkodliwości czynu zabronionego oraz w razie potrzeby może być zmieniony, albo sposób jego wykonywania (§ 3),

– wobec tego samego sprawcy można orzec więcej niż jeden środek zabezpieczający, i stosuje się przepisy § 1 i 3 (§ 4),

– umieszczenie w zakładzie psychiatrycznym może nastąpić tylko wtedy, gdy ustawa tak stanowi (§ 5).

W art. 93c kk określono kategorie sprawców, wobec których można orzec środki zabezpieczające. Są nimi sprawcy:

– czynów zabronionych popełnionych w stanie niepoczytalności (art. 31 § 1 kk),

– skazani za czyny popełniane w stanie ograniczonej poczytalności (art. 31 § 2 kk),

– skazani za przestępstwa: zabójstwa (art. 148), ciężkiego uszczerbku na zdrowiu (art. 156), zgwałcenia (art. 197), seksualnego wykorzystania osoby bezradnej lub niepoczytalnej (art. 198), seksualnego wykorzystania zależności na szkodę małoletniego (art. 199 § 2) lub pedofilii (art. 200 § 1 – seksualne wykorzystanie małoletniego powyżej 15 lat), popełnione

w związku z zaburzeniem preferencji seksualnej). Można tu dodać, że skazania za wymienione przestępstwa w Polsce nie są zbyt liczne, ale liczba nieujawniona tego rodzaju czynów jest zapewne większa,

– skazani na karę pozbawienia wolności bez warunkowego zawieszenia za popełnienie umyślnego przestępstwa następującego rodzaju przeciwko: życiu i zdrowiu, wolności, wolności seksualnej i obyczajności, oraz rodzinie i opiece.

W sumie jest to podobna liczba osób skazywanych każdego roku, przekraczająca ok. 50 tys. Trzeba jeszcze dodać, że środek zabezpieczający można orzec, jeżeli czyny te były popełnione w związku z zaburzeniami psychicznymi o takim charakterze lub przesłankami, że zachodzi wysokie prawdopodobieństwo popełnienia przestępstwa z użyciem przemocy lub groźby jej użycia, czego stwierdzenie znacznie obniży szacunkowo wymienione liczby.

– skazani za przestępstwo popełnione w związku z uzależnieniem od alkoholu, środka odurzającego lub podobnie działającego. Ta grupa w świetle dostępnych danych (z badań i statystyk) może być również bardzo liczna.

Typowanie licznej grupy sprawców, w stosunku do których pod pewnymi warunkami można stosować środki zabezpieczające, budzi poważne wątpliwości (z wyjątkiem osób niepoczytalnych, sprawców o niepoczytalności zmniejszonej i uzależnionych od środków psychoaktywnych). Wynikają one z braku obiektywnych kryteriów, niepewności stawianych prognoz, co w kryminologii dawno udowodniono. Jednocześnie nie wiadomo też, kto miałby stwierdzać potrzebę stosowania środków zabezpieczających, co wymagałoby należytego przygotowania z zakresu psychologii i kryminologii klinicznej, a także psychiatrii. W związku z tym można by zapytać, czy grupy skazanych nie należałoby zawęzić do sprawców czynów najbardziej niebezpiecznych, do których stosowano by środki kontroli lub nadzoru oraz przygotować ośrodki diagnostyczne do dokonania właściwej kwalifikacji skazanych.

W art. 93d kk ustalono ramy czasowe stosowania środka zabezpieczającego. Określono je w przepisach paragrafów 1-6, i tak:

§ 1 – czasu trwania środka zabezpieczającego nie określa się z góry,

§ 2 – po uchyleniu pobytu w zakładzie psychiatrycznym sąd może orzec jeden lub więcej ze środków pozostałych wymienionych w art. 93a kk,

§ 3 – potrzebę zastosowania środka zabezpieczającego sąd ustala nie wcześniej niż na 6 miesięcy przed odbyciem kary pozbawienia wolności lub przewidywanym warunkowym zwolnieniem,

§ 4 – nieizolacyjne środki zabezpieczające (art. 93a § 1 pkt 1-3 kk) można orzec w czasie odbywania kary pozbawienia wolności, ale nie wcześniej niż na 6 miesięcy przed odbyciem kary lub przed spodziewanym warunkowym zwolnieniem,

§ 5 – w przypadku skazania na karę pozbawienia wolności bez warunkowego zawieszenia, karę 25 lat pozbawienia wolności lub dożywotnio orzeczony środek zabezpieczający wykonuje się po odbyciu kary lub warunkowym zwolnieniu, o ile ustawa nie stanowi inaczej,

§ 6 – jeżeli zachowanie sprawcy po uchyleniu środka zabezpieczającego wskazuje, że zachodzi konieczność stosowania środka zabezpieczającego, sąd w okresie 3 lat od uchylenia może zastosować ponownie ten sam środek lub inny o charakterze nieizolacyjnym.

W przypadku orzeczenia elektronicznej kontroli miejsca pobytu sprawca ma obowiązek poddania się kontroli miejsca pobytu za pomocą urządzeń technicznych (art. 93e kk).

W razie orzeczenia terapii lub terapii uzależnień sprawca ma obowiązek stawienia się w placówce wskazanej przez sąd i poddania się terapii farmakologicznej (celem osłabienia popędu seksualnego), psychoterapii lub psychoedukacji lub też leczeniu odwykowemu (od uzależnień) art. 93f § 1 i 2 kk.

Sprawcę niepoczytalnego (art. 31 § 1 kk) umieszcza się w odpowiednim zakładzie psychiatrycznym, jeśli istnieje wysokie prawdopodobieństwo, że popełni on ponownie czyn o znacznej społecznej szkodliwości (art. 93g § 1kk).

Sprawcę przestępstwa, działającego w stanie ograniczonej poczytalności (art. 31 § 2), sąd skazując na karę pozbawienia wolności, niezależnie od terminu na jaki go skazano, orzeka o umieszczeniu go w odpowiednim zakładzie psychiatrycznym, jeśli istnieje wysokie prawdopodobieństwo, że popełni czyn zabroniony o znacznej szkodliwości społecznej w związku z chorobą psychiczną lub upośledzeniem umysłowym (art. 93g § 2 kk). Niesłusznie w tym przepisie pominięto stany głębokiego uzależnienia od substancji psychoaktywnych. Bardzo krytycznie należy też ocenić możliwość wykonywania kary przed zastosowaniem środków leczniczych lub terapeutycznych wobec sprawców, o których mowa w art. 31 § 2 (poczytalność ograniczona).

Nie negując potrzeby stosowania środków zabezpieczających, nie tylko wobec sprawców o których mówi art. 31, ale też wobec osób, co do których postępowania po wykonaniu kary żywi się poważne obawy, można

jednak wskazać na poważne błędy przedstawionego unormowania. Nie wskazano przecież, kto i na jakiej podstawie będzie decydował o stosowaniu środków zabezpieczających oraz nie przewidziano stosownych procedur (w dostatecznym stopniu nie uczyniono tego również w kkw). Sformułowanie w przepisach, że „orzeka sąd" o stosowaniu tych środków, nie wszystko wyjaśnia. Przecież sędzia nie ma odpowiednich kompetencji, aby ocenić poziom i rodzaj zaburzeń preferencji seksualnych. To samo można powiedzieć o dyrektorze zakładu karnego, którego wyposażono w uprawnienia występowania z wnioskami o zastosowanie niektórych środków zabezpieczających, jak też części psychologów bez określonej specjalizacji.

Przed krytycznym omówieniem tego rodzaju środka zabezpieczającego przewidzianego w art. 93g § 3 kk, którego wprowadzenie kwestionuję, należy jeszcze zaznaczyć, że ostatni z wymienionych środków zabezpieczających, o którym mowa w art. 99 kk, tj. „nakaz" lub „zakazy" (art. 39 pkt 2-3 kk) można orzec wobec sprawców niepoczytalnych, bez określenia czasu ich obowiązywania; można je uchylić kiedy ustały przyczyny ich orzeczenia.

Zasadnicze zastrzeżenia wywołuje wprowadzenie izolacyjnego środka zabezpieczającego, określonego w art. 93g § 3 kk, na mocy którego można będzie w nim umieszczać sprawców, o których mowa w art. 93c pkt 2-4 kk. Są to sprawcy zbrodni lub poważnych przestępstw, już wcześniej wymienianych, popełnionych w związku z zaburzeniem preferencji seksualnych, i których po wykonaniu kary pozbawienia wolności (art. 93d § 5 kk) umieszcza się w odpowiednim zakładzie psychiatrycznym. Z przepisu art. 93g § 3 kk wynika, że powyższe orzeczenia wydaje sąd wraz z wyrokiem skazującym. Autor wcześniej użył świadomie określenia izolacyjny środek zabezpieczający, ponieważ zakład psychiatryczny jest przeznaczony dla chorych. Natomiast sprawcy wymienionych zbrodni i przestępstw odpowiadali karnie, czyli byli uznani za poczytalnych. Wśród sprawców, wobec których możliwe będzie stosowanie bezterminowego umieszczenia w zakładzie psychiatrycznym (art. 93c pkt 3 kk) można z kryminologicznego punktu widzenia wyróżnić 2 kategorie sprawców:

– zabójców i powodujących ciężki uszczerbek na zdrowiu,
– seksualnych.

W świetle współczesnej wiedzy medycznej (psychiatrycznej) nie są znane metody leczenia poczytalnych sprawców zabójstw i ciężkich

uszkodzeń ciała. Co do przestępców seksualnych, to takie próby są czynione, jednak uzyskane wyniki są niejednoznaczne i niepewne.

Trzeba też zaznaczyć, że ocena ryzyka popełnienia ponownego przestępstwa, czyli stosowania wiarygodnych metod prognostycznych, jest w świetle współczesnej wiedzy niemożliwa w stopniu umożliwiającym jej wykorzystanie w unormowaniach prawa karnego[9]. Ponadto można chyba uznać, że umieszczanie sprawców, o których mówi art. 93c pkt 3 kk, w zakładzie psychiatrycznym, jest niezgodne z ustawą o ochronie zdrowia psychicznego (Dz. U. z 2011 r. nr 231, poz. 1375 – tekst jednolity), która w art. 23.1 stanowi, że „Osoba chora psychicznie może być przyjęta do szpitala psychiatrycznego bez zgody wymaganej w art. 22 tylko wtedy, gdy jej dotychczasowe zachowanie wskazuje na to, że z powodu tej choroby zagraża bezpośrednio własnemu życiu albo zdrowiu lub życiu i zdrowiu innych osób".

Należy podkreślić, że powyższe argumenty nie stanowią jedynej racji zakwestionowania krytykowanego przepisu nowelizowanego prawa karnego. Uważam, jak zresztą większość przedstawicieli świata nauki, że przepis art. 93g § 3 kk narusza unormowania zarówno obowiązującej *Konstytucji RP,* jak też *Europejskiej Konwencji Praw Człowieka* z 1950 r., które to akty nie przewidują omawianego rodzaju izolacji byłych przestępców, którzy już odbyli orzeczoną karę.

Niezależnie od powyższej krytyki, można się zgodzić, że w nielicznych chyba przypadkach obawy co do postępowania niektórych przestępców istniejące w społeczeństwie stanowią problem. Ale jego rozwiązanie nie wymaga aż tak radykalnych, wątpliwych i jednocześnie kosztownych rozwiązań. Wystarczyłoby w tym celu zastosowanie środków dozoru lub kontroli, które przewiduje w innych sytuacjach kryminogennych polskie prawo karne. Byłoby to rozwiązanie nienaruszające w żadnym razie zasad praworządności, a jednocześnie znacznie mniej kosztowne.

[9] Problemy dotyczące wiarygodności oceny ryzyka popełnienia przestępstwa oraz leczniczych metod oddziaływania na sprawców przestępstw seksualnych zostały omówione przez szczególnie kompetentnych autorów na łamach „Przeglądu Więziennictwa Polskiego". Por. J. K. Gierowski, *Uwagi psychologa sądowego o możliwościach opiniowania o stopniu zagrożenia u osób objętych ustawą z 22 listopada 2013 r.*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego" 2014, nr 82, s. 14-46; J. Stusiński, Z. Lew-Starowicz, *Leczenie przestępców seksualnych. W poszukiwaniu optymalnego modelu,* „Przegląd Więziennictwa Polskiego" 2014, nr 82, s. 47-68.

Inne zmiany w kk

1. Co do zbiegu przestępstw oraz łączenia kar ośrodków karnych i ciągu przestępstw, to zmienione przepisy dostosowano do poprzedzających unormowań. Nie stwierdza się takiej nowej regulacji, która miałaby istotnie wpłynąć na zmiany w polityce karnej, ale te przepisy powinny uprościć postępowanie w celu wydania wyroku łącznego.

2. W odniesieniu do przedawnienia karalności wprowadzono zmiany następujące:

– w przypadku określonych przestępstw popełnionych przeciwko małoletniemu nie może przedawnienie nastąpić przed ukończeniem przez niego 30 lat (101 § 4 kk)

– w art. 103 § 2 kk zmieniono, stanowiąc że do środków karnych, kompensacyjnych i przepadku stosuje się odpowiednio pkt 3 § 1 tego artykułu czyli że przedawnienie ich wykonywania następuje z upływem 10 lat.

– w art. 104 § 1 kk uchylono § 2, w którym była mowa o przestępstwach związanych z obowiązkiem służby wojskowej.

3. W przepisach o zatarciu skazania w art. 107 kk wprowadzono następujące zmiany:

– § 4 skrócono okres zatarcia skazania co do kary ograniczenia wolności z 5 do 3 lat,

– dodano § 4a, w którym skrócono czas zatarcia skazania na grzywnę z 5 lat do 1 roku,

– w § 6 dostosowano nazewnictwo do nowych terminów, tj. prócz środków karnych, także kompensacyjne, przepadek i dodano środki zabezpieczające.

4. W rozdziale XIII kk o odpowiedzialności za przestępstwa popełnione za granicą dodano art. 114a kk, w którym w § 1 za wyrok skazujący uznano też prawomocne orzeczenia skazujące za popełnienie przestępstw wydane przez sądy właściwe państw członkowskich Unii Europejskiej, chyba że czyn nie stanowi przestępstwa według ustawy karnej polskiej. Dalsze dwa paragrafy regulują następstwa wynikające z § 1 art. 114a.

5. W części szczególnej kk wprowadzono zmiany w ośmiu artykułach zmieniając ich przepisy lub dodając nowe. Wśród nich znalazły się:

– art. 231b kk, którego przepisy stanowią dawne § 4 i 5 art. 25 kk (obrona konieczna),

– w art. 242 § 2 kk przewidziano karalność niepowrócenia do zakładu psychiatrycznego najpóźniej w ciągu 3 dni po wyznaczonym terminie,

co w ogóle może wydać się dziwne z uwagi na możliwe zaburzenia psychiczne tych osób,

– w art. 244a kk nadano nowe brzmienie § 2, z którego wynika, że karze grzywny, ograniczenia wolności i pozbawienia wolności do lat 2 (z § 1 tego art.) podlega ten, kto udaremnia lub utrudnia kontrolowanie w systemie dozoru elektronicznego obowiązku, o którym mowa w § 1 (w związku z zakazem wstępu na imprezę masową).

– w art. 244b § 1 i 2 kk przewidziano kary (grzywny, ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat 2) za niestosowanie się do obowiązków w związku z orzeczonym środkiem zabezpieczającym.

Dozór elektroniczny w prawie karnym

W tym artykule starano się omówić ważniejsze nowe unormowania w kodeksie karnym. Wśród nich pojawił się system dozoru elektronicznego. W Polsce od 2009 r. – był on stosowany, ale jako jeden z systemów wykonywania kary pozbawienia wolności. Natomiast od 1 lipca 2015 r. dozór elektroniczny jest normowany nie w odrębnej ustawie, jak dotąd, ale w kkw, a ponadto jest też przewidywany w przepisach kodeksu karnego jako sposób wykonywania niektórych kar, środków karnych i środków zabezpieczających. Kodeks karny w żadnym z przepisów nie określa jego właściwości, dlatego też autor postanowił w skrócie przedstawić charakterystykę tego systemu, sięgając również do unormowań kkw. Wydaje się to celowym, ponieważ jest to instytucja w zakresie wykonywania kary pozbawienia wolności stosowana dopiero od 5 lat, a w kk pojawiła się dopiero od lipca i może ona odgrywać istotną rolę w nowej strategii polityki karnej.

Czym jest więc obecnie system dozoru elektronicznego? W świetle znowelizowanych przepisów nie stanowi on samoistnej kary lub środka karnego. W rozdziale VIIa kkw nie podano wyczerpującej definicji dozoru elektronicznego, choć w art. 43b w § 1 kkw przyjęto, że: „Dozór elektroniczny jest to kontrola zachowania skazanego przy użyciu środków technicznych", a w § 2 tego artykułu 43b kkw stwierdzono, że: „System dozoru elektronicznego jest to ogół metod postępowania i środków technicznych służących do wykonywania dozoru elektronicznego".

Z tych przepisów można wyprowadzić wniosek, że dozór elektroniczny stanowi specyficzny sposób wykonywania określonych kar i środków karnych i zabezpieczających (kontrola miejsca pobytu).

Do tych kar, środków karnych i zabezpieczających należy zaliczyć:

1. Karę ograniczenia wolności (art. 43c § 1 kkw i art. 34 § 1a pkt 2 kk).

2. Środki karne: zakaz przebywania w określonych środowiskach lub miejscach, kontaktowania się z określonymi osobami, zbliżania się do określonych osób lub opuszczenia określonego miejsca pobytu bez zgody sądu, nakaz okresowego opuszczania lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonych (art. 39 pkt 2b i pkt 2e kk) oraz zakazu wstępu na imprezę masową (art. 41b § 3 kk).

3. Powyższe zakazy lub nakazy mogą też stanowić warunki, do jakich może zobowiązać sąd skazanego w przypadku orzeczenia warunkowego zawieszenia wykonywania kary pozbawienia wolności lub też warunkowego zwolnienia z odbycia reszty kary pozbawienia wolności (art. 72 § 1a i 1b kk), jak też warunkowego umorzenia postępowania karnego (art. 67 § 3 w zw. z art. 72 § 1 pkt 7a oraz 7b kk).

4. Zastosowanie dozoru elektronicznego można też uznać za bardzo ważny system w tym przypadku kiedy przestępstwo jest zagrożone karą do 3 lat pozbawienia wolności, albo karą łagodniejszą, a społeczna szkodliwość czynu nie jest znaczna i sąd może odstąpić od wymierzania kary orzekając jednocześnie środek karny, wśród których jest też stosowany dozór elektroniczny, lub środek kompensacyjny, jeśli zostaną w ten sposób osiągnięte cele kary. W ten sposób ustawodawca stworzył alternatywę do kary pozbawienia wolności, która może być szeroko stosowana (art. 59 kk).

5. System dozoru elektronicznego może też być zastosowany w przypadku jeśli zagrożenie karą pozbawienia wolności nie przekracza 8 lat, a zamiast tej kary sąd może orzec grzywnę lub karę ograniczenia wolności, której wykonywanie polega m.in. na określaniu obowiązku pozostawania w miejscu z użyciem kontroli elektronicznej (art. 37a kk w zw. z art. 34 § 1a pkt 1, 2 i 3 kk).

6. Najbardziej chyba nowatorską zmianą (choć budzącą kontrowersje) jest postanowienie, że wobec skazanych za występki zagrażające karą pozbawienia wolności sąd może orzec jednocześnie karę pozbawienia wolności nieprzekraczającą 3 miesięcy, a w przypadku zagrożenia karą co najmniej 10 lat, 6 miesięcy oraz karę ograniczenia wolności do 2 lat. Po raz pierwszy pojawiła się w ten sposób w pobliskim prawie karnym kara mieszana (lub też łączona), znana w niektórych krajach (np. we Francji).

Elektroniczną kontrolę miejsca pobytu można będzie stosować jako środek zabezpieczający wobec określonych kategorii skazanych (art. 93a--93e kk). W tym przypadku omawianą kontrolę elektroniczną można uznać za środek postpenalny, mający na celu zapobieżenie ponownemu popełnieniu przestępstwa, szczególnie o znacznej społecznej szkodliwości. Jednocześnie środek zabezpieczający można też orzec co do sprawców działających w stanie niepoczytalności (całkowitej lub ograniczonej), a także w razie skazania za przestępstwo dokonane w związku z uzależnieniem od alkoholu lub środków odurzających, bądź podobnie działających. W związku z tym należy zaznaczyć, że wymienionej elektronicznej kontroli miejsca pobytu nie można identyfikować z wcześniej wymienionym dozorem elektronicznym, który jest stosowany wobec skazanych przy wykorzystaniu określonych kar i środków karnych. Powyższa kontrola może być zastosowana wyłącznie wobec skazanych lub sprawców przestępstw (art. 93b § 1 kk) na czas nieokreślony, ale zgodnie z art. 93b § 2 kk sąd uchyla orzeczony środek, jeśli jego dalsze stosowanie nie jest już konieczne. Trzeba też nadmienić, że określenia „system dozoru elektronicznego" i „elektroniczna kontrola miejsca pobytu" istotnie się różnią, co wynika z kontekstu przepisów, ponieważ to pierwsze oznacza nie tylko kontrolowanie skazanego, ale również „ogół metod postępowania" względem niego, a to drugie polega na sprawdzeniu miejsca pobytu sprawcy.

Przy omawianiu systemu dozoru elektronicznego w znowelizowanym prawie karnym trzeba jeszcze zatrzymać się nad kilkoma ważnymi kwestiami. Pierwszą z nich jest wyjaśnienie, na czym polega jego oddziaływanie, ponieważ z formalnej definicji (art. 43b § 1 i § 2 kkw) to nie wynika. Sądzę, że oddziaływanie to sprowadza się do:

– kontrolowania zachowania skazanego, a konkretnie jego poruszanie się, umożliwiającego stosowanie ewentualnych reakcji i korektur,
– dyscyplinowania skazanego,
– poprzez stosowanie określonych rygorów powodowanie różnie odczuwanej przez skazanego dolegliwości.

Zupełnie nie wiadomo, na jakich sądowych dyrektywach czy też przesłankach miałoby się opierać stosowanie dozoru elektronicznego w przypadku jego orzekania na podstawie art. 37a kk w zw. z art. 34 § 1a pkt 1, 2 i 3 kk, jeśli sąd w miejsce kary pozbawienia wolności orzeknie karę ograniczenia wolności za przestępstwa o zagrożeniu nieprzekraczającym 8 lat pozbawienia wolności. Ta sama wątpliwość dotyczy też

tzw. kary mieszanej lub łączonej. Sądzę, że w tych przypadkach brak jest konkretnie określonych przesłanek merytorycznych w stosowaniu tego systemu wykonywania kar.

Kończąc te uwagi dotyczące zasad dozoru elektronicznego stosowanego wobec sprawców i skazanych za przestępstwo, można uznać, że mogą one być użyteczne w polityce karnej wobec sprawców pewnych kategorii czynów karalnych. Wyrażony tutaj pogląd w znacznym stopniu opiera się na stanowisku przedstawionym w komentarzu do zaleceń Rady Europy w kwestii dozoru elektronicznego.

Przytoczę przykładowo kilka opinii dotyczących dozoru elektronicznego wynikających z dotychczasowych doświadczeń europejskich i zawartych w komentarzu do tych zaleceń[10]:

– dozór elektroniczny może być stosowany w celu przystosowania więźniów do zwalniania, kiedy jeszcze odbywają karę, np. pozwolenie na wyjście do pracy, czy w celu spotkania się z kuratorem,
– niezbędne jest uzyskanie zgody dorosłych członków rodziny na zainstalowanie urządzeń technicznych dozoru w mieszkaniu dozorowanego,
– dozór elektroniczny w niektórych krajach stosuje się do zwalnianych skazanych za przestępstwa seksualne oraz dokonane z użyciem przemocy,
– niektóre badania ewaluacyjne dotyczące dozoru elektronicznego przyczyniają się do eliminacji przestępczości w okresie stosowania dozoru elektronicznego, ale w dłuższej perspektywie nie wpływa on na postawy i zachowania w przeszłości poddanych dozorowi.

W Polsce, niestety, nie przeprowadzono odpowiednich badań ewaluacyjnych, mimo iż dozór elektroniczny jest stosowany już od 2009 r., a autor tego artykułu wielokrotnie wyrażał potrzebę – na konferencjach i w publikacjach – sprawdzenia efektywności tego typu dozoru, chociażby za pomocą wskaźnika recydywy.

W świetle powyższych opinii, wydaje się, że pożądane byłoby wprowadzenie pewnych korekt do przepisów określających zasięg i sposoby stosowania systemu dozoru elektronicznego. Wydaje się też, że ustawodawca

[10] Por. Projet de commentaire relative à la surveillance electronique, 2014 r., załącznik do cyt. zaleceń Rady Europy, s. 1-18, Internet: http://www.coe.int/cm.

zbyt wielkie nadzieje wiąże w związku z ich bardzo szerokim stosowaniem i rolą w zapobieganiu recydywie przestępczej[11].

* * *

Podsumowując przegląd ważniejszych zmian wprowadzonych do prawa karnego ustawą z 20 lutego 2015 r. można uznać, że wnosi ona wiele nowych i uzasadnionych zmian, obok niektórych przepisów dyskusyjnych, których niekiedy nie można zaaprobować, co zostało podkreślone w tekście.

Ostatecznej weryfikacji tej bardzo istotnej nowelizacji prawa karnego dokona praktyka orzecznicza sądów i następnie wykonywanie orzeczonych kar i środków.

Bardzo ważne w osiągnięciu wyników tej reformy będzie niezwłoczne sprawdzenie osiągniętych rezultatów w drodze:

– obserwacji funkcjonowania nowych instytucji prawa karnego (sprawozdania i statystyki),
– obliczenie kosztów (w tym finansowych) stosowanych kar i środków,
– porównawcze badania następstw orzekanych i wykonywanych kar i środków, w tym szczególnie recydywy, po ich wykonaniu.

[11] Uwagi krytyczne co do dozoru elektronicznego są zawarte również w dwóch niedawno opublikowanych artykułach: B. Stańdo-Kawecka, *Dozór elektroniczny w Polsce* – uwagi w świetle rekomendacji Rady Europy, „Przegląd Więziennictwa Polskiego" 2015, nr. 85, s. 5-27, A. Dziubińska, *System dozoru elektronicznego w świetle przepisów prawa, danych statystycznych oraz raportu NIK*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego" 2015, nr 87, s. 65.

Bibliografia

Dziubińska A., *System dozoru elektronicznego w świetle przepisów prawa, danych statystycznych oraz raportu NIK*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego" 2015, nr 87.

Gierowski J. K., *Uwagi psychologa sądowego o możliwościach opiniowania o stopniu zagrożenia u osób objętych ustawą z 22.11.2013 r.*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego" 2014, nr 82.

Project de commentaire relative à la surveillance electronique, załącznik do zaleceń Rady Europy, 2014, http://www.coe.ont/cm.

Recommandation des Ministres au Etats membres relative à la surveillance électronique (CM)/Rec/2014/4, le 19 Fevrier 2014.

Stańdo-Kawecka B., *Dozór elektroniczny w Polsce – uwagi w świetle rekomendacji Rady Europy,* „Przegląd Więziennictwa Polskiego" 2015, nr 85.

Stasiński J., Lew-Starowicz Z., *Leczenie przestępców seksualnych. W poszukiwaniu optymalnego modelu*, „Przegląd Więziennicta Polskiego" 2014, nr 82.

Szymanowski T., *Przestępczość i polityka karna w Polsce*, Warszawa 2012.

Szymanowski T., *Skazania na bezwzględne kary pozbawienia wolności*, „Państwo i Prawo" 2014, z 2-4.

Ustawa z 20.02.2015 r. o zmianie ustawy – *Kodeks karny* i niektórych innych ustaw.

Uzasadnienie do projektu nowelizacji prawa karnego z 8 maja 2014 r.